

Інституціональне забезпечення формування та розвитку механізму банківського нагляду

Розглянуто інституціональні аспекти процесу формування та розвитку механізму банківського нагляду. Узагальнено підходи до визначення структури і складових інституціонального забезпечення механізму банківського нагляду. Визначено характеристики інституціонального забезпечення механізму банківського нагляду за різними моделями організації регулювання фінансового сектору. Запропоновано систему інституціональних обмежень, що визначають динаміку формування та розвитку механізму банківського нагляду в контексті розбудови національної моделі регулювання фінансового сектору.

Ключові слова: банк, банківський нагляд, механізм банківського нагляду, банківське регулювання, інститут, інституціональне забезпечення, інституціональні обмеження.

Постановка проблеми. Стабільність та ефективність банківської діяльності являють собою ключові передумови забезпечення зростання національної економіки, підтримки економічної безпеки держави та підвищення добробуту населення. Важливою складовою належного виконання комплексу функцій банків у процесі соціально-економічного розвитку стає формування механізму банківського нагляду та регулювання, орієнтованого на вирішення широкого кола задач забезпечення фінансової стабільності держави, захисту інтересів вкладників та кредиторів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні та організаційно-методичні аспекти організації банківського нагляду розглядалися у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких, як С. Арбузов [1], В. Вашенко [6], Н. Гришук [6], І. Д'яконова [12], Ю. Колобов [1], В. Крилова [6], О. Лінніков [4], В. Міщенко [1, 5, 6], С. Науменкова [1, 5, 6], М. Олсен [2], О. Хаб'юк [10], А. Шаповалов [6] та ін. При цьому увага дослідників, як правило, зосереджувалася на узагальненні практики організації банківського регулювання в різних країнах світу, адаптації національного законодавства у цій сфері до міжнародних стандартів і т. ін. З іншого боку, необхідно зазначити, що надзвичайна складність сучасної банківської діяльності визначає необхідність розширення інструментарію нагляду, насамперед на основі його доповнення різними формами і методами інституціонального регулювання, пов'язаного з удосконаленням управління фінансовими ризиками, підвищенням прозорості та підтримкою довіри між учасниками ринку, покращенням корпоративного управління тощо. Проте теоретичні та методичні аспекти формування належного інституціонального забезпечення банківського нагляду залишаються недостатньо вивченими і вимагають на суттєве розширення наукового обґрунтування.

Метою статті є узагальнення підходів та розроблення рекомендацій щодо інституціонального забезпечення формування та розвитку механізму банківського нагляду в контексті розбудови національної моделі регулювання фінансового сектору.

Сидоренко Ольга Миколаївна, доцент кафедри банківської справи Харківського інституту банківської справи Університету банківської справи Національного банку України.

© О. М. Сидоренко, 2012

Викладення основного матеріалу дослідження. Банківський нагляд являє собою складний розгалужений комплекс заходів, які здійснюються уповноваженими наглядовими органами, щодо забезпечення виконання встановлених правил, норм і нормативів учасниками ринку банківських послуг для забезпечення стабільності фінансової системи держави, захисту інтересів зацікавлених осіб та досягнення інших цілей [1; 2; 3; 10; 12]. При цьому треба зазначити, що функції банківського нагляду в контексті необхідності належного виконання зазначених складних завдань виходять далеко за межі здійснення простих процедур перевірки відповідності показників та умов діяльності банків заздалегідь встановленим вимогам. Так, наприклад, С. Арбузов, Ю. Колобов, В. Міщенко та С. Науменкова [1] підкреслюють, що ефективний нагляд має сприяти також створенню конкурентного середовища та забезпеченню прозорості в банківському секторі, підвищенню стійкості та ефективності діяльності фінансово-кредитних установ, а отже, зміцненню довіри учасників фінансового ринку до національної банківської системи.

Таким чином, формування та розвиток механізму банківського нагляду як упорядкованої ієрархічної системи інтересів, правил і норм, інструментів впливу, а також організаційно-економічного забезпечення контрольно-наглядової діяльності насамперед дозволяє створити сприятливі умови для існування інституціонального середовища (комплексу інститутів) банківської діяльності, у межах якого відбувається нормування правил здійснення ринкових операцій та обмежуючих рамок поведінки економічних агентів, що дозволяють досягти скорочення непродуктивних трансакційних витрат та забезпечити захист прав учасників певних ринкових операцій.

Як правило (див., наприклад, С. Сухарев [7], О. Уільямсон [8], Е. Фуруботн [9], Р. Ріхтер [9] та ін.), інститути розглядаються як діючі у певних суспільно-історичних умовах сукупності соціально-економічних правил і структур, над якими не владні окремі учасники або групи учасників ринкових відносин та в рамках яких встановлюються умови, що визначають індивідуальний (для певного учасника ринку) або колективний (для групи учасників ринку) вибір при використанні усіх видів ресурсів. Інститути можуть мати нематеріальну (інституціональні правила поведінки) та матеріальну (інституціональні структури) форми, що знаходять прояв на різних рівнях функціонування ринкової системи (табл. 1).

Проте, незважаючи на цілісність та єдність інституціонального середовища, в рамках якого відбувається формування та розвиток механізму банківського нагляду, досить часто увага дослідників зосереджується на розгляді тільки окремих складових такого середовища поза контекстом складних зв'язків, умов і обмежень, які виникають у процесі регулювання діяльності банків. Так, наприклад, В. Міщенко, С. Науменкова [5] підкреслюють необхідність удосконалення саме інституційних засад регулювання та нагляду за фінансовим сектором національної економіки, зокрема в контексті формування оптимальної структури органів регулювання та нагляду, а також забезпечення їх інституційної (гарантії керівництву регуляторного органу від необґрунтованого звільнення, наявність у структурі органу комісії експертів; відкритість та прозорість процедур схвалення рішень), операційної (автономія щодо встановлення пруденційних правил та нормативів; достатність прав щодо забезпечення ефективного та неупередженого нагляду) та фінансової (доступність та достатність джерел фінансування наглядових органів) незалежності [3]. З іншого боку, С. Арбузов, Ю. Колобов, В. Міщенко, С. Науменкова [1] підкреслюють, що саме діяльність міжнародних установ і комітетів, які здійснюють методологічне та нормативне

забезпечення банківського контролю і нагляду, сприяє кращому функціонуванню національних органів банківського регулювання та нагляду.

Таблиця 1 – Система інститутів банківського нагляду (авторська розробка)

Види інститутів	Форми інституціонального регулювання	Інститути банківського нагляду, за рівнями прояву		
		міжнародний	національний	корпоративний
Інституціональні правила	Нормативні – закони та підзаконні акти, обов'язкові вимоги наглядових органів щодо норм та нормативів банківської діяльності	Принципи банківського нагляду [11], міждержавні угоди щодо банківського регулювання	Банківське законодавство. Норми та нормативи банківської діяльності, визначені регулятивними органами	Внутрішні стандарти і вимоги діяльності банківської установи
	Позанормативні – міжбанківські угоди та корпоративні кодекси (формальні); норми ділового співробітництва (неформальні)	Традиції та звичаї ділового співробітництва у банківській сфері		Кодекс корпоративного управління. Норми, традиції та звичаї ділової етики
Інституціональні структури (інституції)	Державні та громадські організації та установи, які забезпечують виконання встановлених правил і норм ринкових відносин та які зацікавлені в розвитку цих відносин загалом	Базельський комітет з питань банківського нагляду. Координаційні міждержавні органи. Міждержавні саморегулятивні банківські об'єднання	Уповноважені органи банківського нагляду та регулювання. Національні саморегулятивні банківські об'єднання та асоціації	Вищі органи управління та структурні підрозділи банку (відділ банківського контролю, ревізійний відділ, відділ звітності та бухгалтерії)

З точки зору автора, необхідність забезпечення цілісності та єдності інституціонального середовища банківського нагляду вимагає застосування комплексного підходу до формування та розвитку відповідного механізму, в рамках якого має бути досягнуто поєднання нормативного (статичного) та процесного (динамічного) аспектів наглядової діяльності. Реалізацію такого комплексного підходу до формування механізму банківського нагляду, а отже, і щодо визначення характеру зв'язків і відносин між його складовими І. Дьяконова [12], В. Міщенко, С. Науменкова [5], О. Хаб'юк [10] та ін. пов'язують із вибором національної моделі регулювання фінансового сектору, а саме: секторної – ґрунтується на чіткому розподілі завдань і функцій автономних (за секторами) наглядових органів; за завданнями («twin peaks») – спеціалізація органів нагляду пов'язана із виконанням пруденційних та регулятивних функцій; єдиного нагляду – концентрація усіх наглядових функцій у єдиному наглядовому органі (табл. 2).

Таблиця 2 – Характеристика інституціонального забезпечення механізму банківського нагляду за різними моделями організації регулювання фінансового сектору (авторська розробка, узагальнено за [1; 2; 4; 6; 10; 12])

Умови формування та параметри інституціонального забезпечення	Характеристика умов і параметрів інституціонального забезпечення за різними моделями організації діяльності наглядових органів		
	секторна	за завданнями	єдиний нагляд
Рівень концентрації у банківському секторі	Низький	Помірний	Високий
Рівень диверсифікації банківської діяльності	Низький	Помірний	Високий
Рівень інтеграції секторів фінансового ринку	Низький	Помірний	Високий
Державні органи, що здійснюють банківський нагляд	Центральний банк, незалежні контролюючі органи	Центральний банк. Незалежний орган (підрозділ державного органу)	Єдиний регулятор (Центральний банк або інший державний орган)
Форми участі недержавних органів у банківському нагляді	Узгодження технічних параметрів операцій	Розроблення стандартів обслуговування. Лобіювання інтересів банківського сектору у структурах державної влади, підтримка громадських зв'язків	
Функції наглядових органів	Пруденційний нагляд	Пруденційний нагляд. Регулювання діяльності	Комплекс наглядових та регулятивних функцій
Рівень централізації системи банківського нагляду	Низький	Помірний	Високий
Способи побудови інформаційних та комунікаційних зв'язків між наглядово-регуляторними органами	Меморандуми порозуміння, неформальні контакти і наради, робота в групах	Представництво в органах управління, створення дорадчих органів	Відносини «влади-підпорядкування» у єдиному регуляторі
Рівень спеціалізації наглядових органів при здійсненні нагляду	Високий	Помірний	Високий
Рівень дублювання функцій наглядових органів	Високий	Помірний	Низький
Інструментарій впливу на проблемні банківські установи	Регулювання інтеграції та ліквідації банків. Страхові виплати	Обмеження операцій	Попередження та санкції. Відміна ліцензії. Обмеження операцій
Джерела фінансування діяльності наглядових органів	Державний бюджет. Виплати учасників ринку	Державний бюджет. Виплати учасників ринку	Виплати учасників ринку. Державний бюджет
Рівень охоплення діяльності банків обов'язковими нормами	Високий	Помірний	Помірний

Проте необхідно зазначити, що розбудова національної моделі регулювання фінансового сектору та відповідного до неї механізму банківського нагляду пов'язана із необхідністю урахування складного комплексу індивідуальних та спільних параметрів цілісної сукупності взаємозв'язків між усіма складовими банківської системи, а також між засобами та інструментарієм досягнення цілей регулювання банківської діяльності. Реалізація комплексу взаємних впливів, які в діалоговому режимі виникають між учасниками наглядового процесу, приводить до утворення системи інституціональних обмежень, рекурсивний перегляд якої (рис. 1) відображатиме перебіг формування та розвитку механізму банківського нагляду.

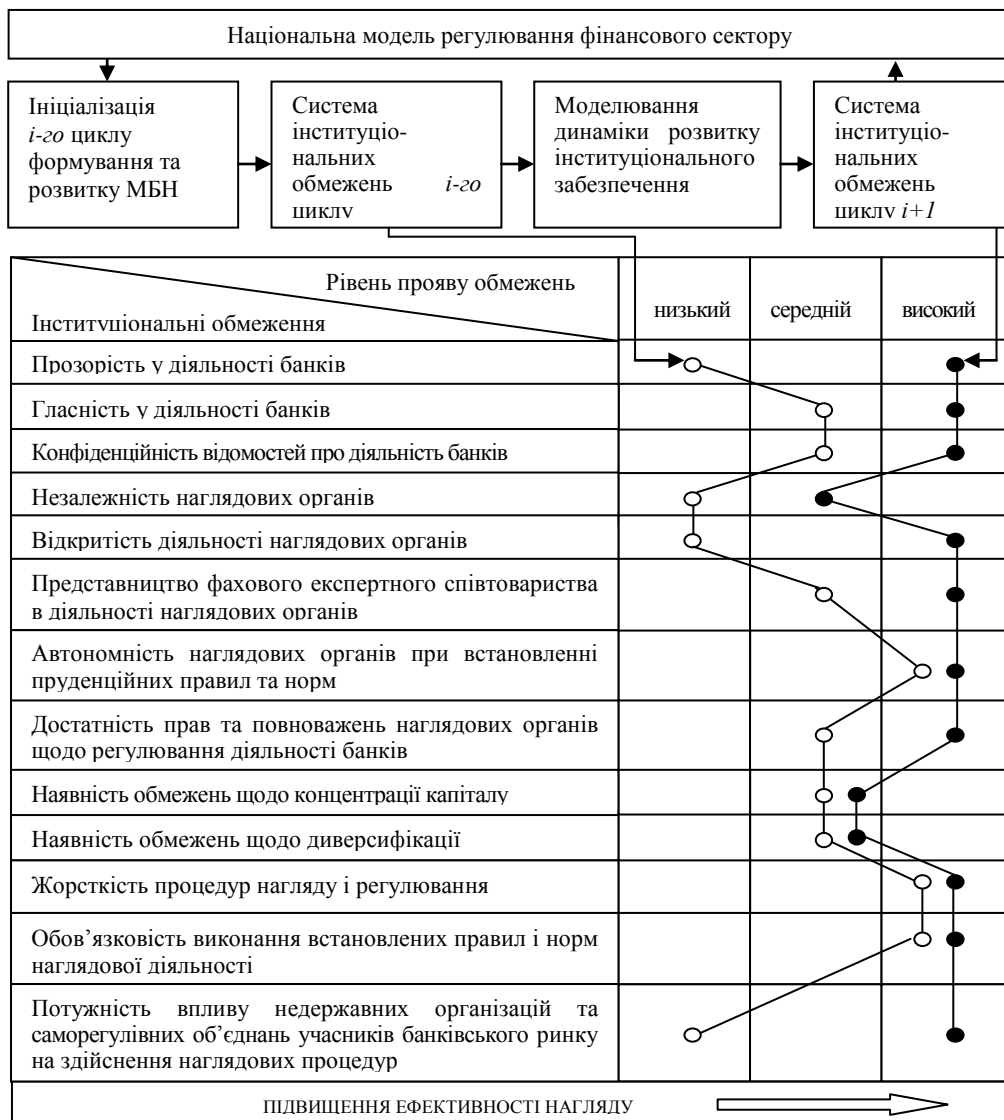

Рис. 1. Континуум формування та розвитку механізму банківського нагляду (МБН) в контексті розбудови національної моделі регулювання фінансового сектору

Розглянутий континуум забезпечує узгодженість змін інституціонального забезпечення формування та розвитку механізму банківського нагляду саме підпорядкуванням трансформації національної моделі регулювання фінансового сектору.

Висновки. Формування та розвиток механізму банківського нагляду як упорядкованої ієрархічної системи інтересів, правил і норм, інструментів впливу, організаційно-економічного забезпечення контрольно-наглядової діяльності створюють сприятливі умови для утворення інституціонального середовища банківської діяльності. Реалізація взаємних впливів, які в діалоговому режимі виникають між учасниками наглядового процесу, приводить до утворення системи інституціональних обмежень, рекурсивний перегляд якої відобразить перебіг формування та розвитку механізму банківського нагляду, що забезпечує узгодженість змін інституціонального забезпечення підпорядкуванням трансформації національної моделі регулювання фінансового сектору. Подальшого дослідження вимагають питання щодо міжнародних стандартів наглядової діяльності в механізмі функціонування банківського нагляду в Україні.

1. *Арбузов С.* Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с. – (Інституційні засади розвитку банківської системи України).
2. *Банковский надзор: европейский опыт и российская практика.* Пособие, подготовленное в рамках проекта «Обучение персонала центрального банка – этап III» / под редакцией М. Олсена. – М. : Представительство Европейской Комиссии в России, 2005. – 356 с.
3. *Консультації* щодо підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні. – К. : Національний банк України, 2010. – 28 с.
4. *Линников А.* Правовое регулирование банковской деятельности и банковский надзор в Европейском Союзе / А. С. Линников. – М. : Статут, 2009. – 190 с.
5. *Науменкова С.* Системи регулювання ринків фінансових послуг зарубіжних країн / С. В. Науменкова, В. І. Міщенко. – К. : Центр наукових досліджень НБУ, УБС НБУ, 2010. – 170 с.
6. *Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції:* Інформаційно-аналітичні матеріали. Вип. 8 / В. І. Міщенко, А. В. Шаповалов, В. В. Крилова, В. В. Ващенко, Н. В. Гришук та інші. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2007. – 266 с.
7. *Сухарев С.* Институциональная теория и экономическая политика: К новой теории передаточного механизма в макроэкономике. Кн. II Экономическая политика / С. Сухарев – РАН, Ин-т экон. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2007. – 804 с.
8. *Уильямсон О.* Економічні інституції капіталізму / О. Уільямсон. – К. : АртЕк, 2001. – 472 с.
9. *Фуруботн Э.* Институты и экономическая теория: Достижения новой институциональной экономической теории / Э. Г. Фуруботн, Р. Рихтер : пер. с англ. под ред. В. С. Катькало, Н. П. Дроздовой – СПб. : Изд. дом Санкт-Петерб. гос. ун-та, 2005. – XXXIV + 702 с.
10. *Хаб'юк О.* Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія / О. Хаб'юк. – Івано-Франківськ : ОППЮ; Снятин: ПрутПринт, 2008. – 260 с.
11. *Core Principles for Effective Banking Supervision.* Consultative Document. (Issued for comment by 20 March 2012) / Basel Committee on Banking Supervision. – Bank for International Settlements, – 2011. – 78 p.

12. D'yakonova I. Institutional organization of banking supervision: lessons for Ukraine / I. D'yakonova // Bank and Bank System. – 2008. – Volume 3, Issue 1. – P. 33–38.

Отримано 05.06.2012 р.

О. Н. Сидоренко

**Институциональное обеспечение формирования
и развития механизма банковского надзора**

Рассмотрены институциональные аспекты процесса формирования и развития механизма банковского надзора. Обобщены подходы к определению структуры и составляющих институционального обеспечения механизма банковского надзора. Определены характеристики институционального обеспечения механизма банковского надзора в разных моделях организации регулирования финансового сектора. Предложена система институциональных ограничений, которые определяют динамику формирования и развития механизма банковского надзора в контексте развития национальной модели регулирования финансового сектора.

Ключевые слова: банк, банковский надзор, механизм банковского надзора, банковское регулирование, институт, институциональное обеспечение, институциональные ограничения.

О. М. Sydorenko

Institutional support of the formation and development of banking supervision mechanism

Institutional aspects of the formation and development process of banking supervision mechanism have been considered. Approaches to the definition of structure and the components of institutional support of banking supervision mechanism have been generalized. The characteristics of institutional support of banking supervision mechanism according to different organization models of financial sector regulation have been determined. The system of institutional constraints that determine the dynamics of formation and development of banking supervision mechanism in the context of developing of a national model for the regulation of the financial sector has been proposed.

Keywords: bank, banking supervision, banking supervision mechanism, banking regulation, the institution, institutional support, institutional constraints.